

ken en van veranderingen daarin, werd gekozen voor een onderzoek naar het protestantse stichtelijke lied.

De titel van het boek moet niet worden misverstaan. 'Stichtelijk' omvat hier zowel het liturgische, als het niet-liturgische lied hoewel het accent op het laatste ligt. Bovendien zijn met 'protestanten' de niet-vrijzinnige protestanten aangeduid. Object van onderzoek is dus het liedrepertoire van orthodox-hervormden en van gereformeerde groeperingen.

In vijf hoofdstukken worden de resultaten van het onderzoek beschreven, waarbij een enorme hoeveelheid gegevens wordt gepresenteerd. Achtereenvolgens zijn aan de orde: plaats en waardering van de muziek in het negentiende-eeuwse protestantisme(1), het kerklied en de niet-liturgische liedcultuur(2), nationale en internationale aspecten(3), het lied en de uitwendige zending(4) en tenslotte het lied en de inwendige zending(5). In een afsluitend hoofdstuk wordt de balans opgemaakt en worden de gegevens geëvalueerd.

Vanzelfsprekend gaat de belangstelling met name uit naar de resultaten van deze studie. De eerste constatering klinkt teleurstellend: 'Het aantal ontwikkelingen van enige betekenis in de liedcultuur was dus beperkt' (p.307). De houding van het (orthodox-)protestantse volksdeel ten opzichte van de (muziek-)cultuur was over het algemeen zeer terughoudend. Participatie was er alleen in een christelijke context.

In orthodox-protestantse kring werd de functie van het lied gezien als een middel ter bevordering en ondersteuning van de protestants-christelijke boodschap. Niveau van tekst en melodie waren over het algemeen laag. Er was duidelijke invloed van de Amerikaanse gospel hymn alsmede van Duitse melodieën van na 1750.

De auteur constateert een kloof tussen de liturgische en de niet-liturgische liedcultuur. De eerste was het domein van een sociale, culturele en theologische elite. Bij de niet-liturgische liedcultuur ging het nagenoeg uitsluitend om wat bekend en geliefd was.

Deze resultaten overziende zou men kunnen zeggen dat het Nederlandse orthodoxe protestantisme wel aan de cultuur binnen de eigen zuil een bijdrage heeft geleverd maar niet aan de 'algemene' cultuur. Zowel door de verzuiling als door de eigen specifieke opvattingen van de orthodoxie werd dit verhinderd.

Met name waar het zaak is vrijzinnige en orthodoxe christenen van elkaar te onderscheiden, is de auteur niet steeds exact in de formulering, hetgeen aanleiding kan geven tot misverstand. Ik geef één voorbeeld: op p. 302

wordt ons gezegd dat 'alle protestanten globaal dezelfde liederen zongen'. Bedoeld is: alle orthodoxe protestanten, want op de vorige pagina is terecht gesteld dat de vrijzinnig-protestanten een eigen liedcultuur kenden (dezelfde onnauwkeurigheid op p. 6 en 7, 309 en 313).

Een enkele aanvulling zij mij vergund: reeds in de eerste bundel van de NPB (1882) waren drie liederen van Spitta in vertaling opgenomen (zie p. 181). En wat betreft liederen die oproepen tot verzet tegen maatschappelijk onrecht en zich dus niet beperken tot verwijzingen naar de eschatologie, daarop had het socialisme niet het alleenrecht. Men leze de desbetreffende liederen van J.J. Thomson. 'Hooft Christ' nen hoe de wereld roept.' is een goed voorbeeld (NPB bundel 1944 nr. 197). Ook de Broederschapsliederen (Kees Boeke) geven hiervan voorbeelden.

Onjuist lijkt mij de conclusie (p. 82), dat voor Hugenholtz's lied 'Wees gegroet, heraut der lentedagen' het bekende zondagslied van Ten Kate niet model gestaan kan hebben, omdat in de Vervolgbundel van 1920 de tekst van Ten Kate ongewijzigd is opgenomen. De melodie is in beide gevallen dezelfde. Belangrijker is evenwel, dat in de Vervolgbundel het streven gestalte krijgt om wijzigingen door een vorig (vrijzinnig) geslacht aangebracht, te herstellen. De hymnologische opvattingen van vrijzinnigen waren omstreeks 1920 andere dan toen de eerste NPB bundel werd samengesteld.

Het boek is fraai uitgegeven. Wat jammer dat er nog al wat drukfouten zijn (ik telde er ongeveer vijftig).

Zij die belangstelling hebben voor de geschiedenis van het Nederlandse orthodoxe protestantisme kunnen hier een voor het eerst ontgonnen terrein betreden en hun inzicht verrijken.

Pien Steringa, *Nederlanders op reis in Amerika, 1812-1860. Reisverhalen als bron voor negentiende-eeuwse mentaliteit*. Utrechtse Historische Cahiers, XX (1999) 1. 110 blz. ISBN 90 72131 40 10. f 25,00.

– J.P. de Valk

Wie een ander land bezoekt en zijn indrukken optekent, kijkt vaak in een spiegel: wat de reiziger in een vreemde omgeving en cultuur intrigeert, zijn de overeenkomsten en verschillen met thuis. Uitspraken, oordelen en